

Aytac Vəsfadər qızı Ugurliyeva⁵
**UŞAQ VƏ YENİYETMƏLƏRİN ƏXLAQI ŞÜURUNUN FORMALAŞMASINDA GÖRKƏMLİ
 ŞƏXSİN FIKIRLƏRİ**

İnsanın inkişafı və onun şəxsiyyət kimi formalasması üçün başlıca amilin-irsiyət, mühit və təhsil-təbiyinin qarşılıqlı təsiri ilə həyata keçirilir. "Sosial sistemdə məqsədönlü və dəstüstülmüş təhsil-təbiyə yolu ilə insan şəxsiyyət kimi formalası" [5, s. 78].

Dünyanın görkəmlili şəxsiyyətləri içərisində Məhəmməd Peyğəmbər bütün həyatını insanlıq xıtab edərək adamları mənəvi təmizliyi, mərhəmatı, xeyirxahlığı, ədaləti, birləşvi çağırır. Məhəmməd Peyğəmbər göstərdi ki, islam zəiflərin, kimşəsizlərin, əzilənlərin hamisi kimi meydana gəlmüşdür. Ona görə də bizim deməyə böyük həqqimiz vardır deyək ki, Məhəmməd Peyğəmbərin həyat və fəaliyyəti dünyada uşaq və gənclərin ən güclü, müvəffəq təbiyə məktəbidir. Çünkü bu məktəbdə Adəmin dürüstə əxlaqi, Asəfin dərin zəkası, Nuhun ağlışlaşmaz cəsarəti, İbrahimin tükənməz mərhəmatı, İsmayılin bolşaqlıtı nitqi, Yaqubun anlaşılmaz müəmməllər dərk etmək məharəti. Yusif Peyğəmbərin misilsiz gözəlliyi, Musanın sarsılmaz doğanəti, İsamın dönməz iradəsi, Davudun təmənnasız xeyirxahlığı toplanmışdır [1, s. 136].

Peyğəmbərlərin kəlamlarında elmə, əxlaqa, xüsusən mənəvi təbiyəyə yüksək qiymət verilirdi.

Həyat sübut etmişdir ki, bu kimi keyfiyyətlər ən yüksək inkişaf etmiş insanların beyninin məhsuludur. Çünkü elm dünyası dərk etməlidir, təbiət və əməkçiyət qanunlarının öyrənilməsində, bəşiriyətin idarə olunmasında mühüm rol oynayır. Elmə məşgül olanlar öz nuru təfəkkürleri ilə özlərinə əbadiyat fərsi toxuyur, nəsillərdən nəsillərə əməkçilik olan əsərlər ilə insanlıq fayda verrirlər. Elmə məşgül olan bir insanın yaradıcılığı başa çatanda onun maddi həyat əraziyi sönür, insanlardan uzaqlaşdırıcı mənəvi ərazi daha gur şöлə saçır. "Alim öldü, aləm öldü" kələmi ilə Məhəmməd peyğəmbər alımı əlçatmazlığı yüksəltmiş, onu əbadiyatə qovuşdırılmışdır.

Elm hər bir müsəlman üçün, istor kişi olsun, istor qadın, vacibdir. Bu isə o deməkdir ki, ölkənin hər bir vətəndaşına təhsil alıb elm öyrənmişlidir, bu ona görə vacibdir ki, elm insanın əxlaqi şüurunun sənməz məşələdir.

Məhz bunun nəticəsidir ki, xalqımız az bir vaxtda özünün universitetini, konservatoriyasını, akademiyasını və ensiklopediyasını yaratmışdır.

Təsadifi deyil ki, Ulu Peyğəmbərimizin "Elm Çində də olsa, onun dalınca gedin", - deyən bu kələmi iki mənəvədə işlədirdi. Birinci, o bilindi ki, VI-VII əsrlərdən elm Çində çox inkişaf etmişdi. İkinci, elmin sərhədi yoxdur. O, harada olsa onun dalınca gedib onu öyrənmək, monimşəyi xalqın xeyrini istifadəye vermək vacibdir. "Bir saat elm öyrənmiş alıtmış illik ibadətən xeyrliidir" deyən Məhəmməd Peyğəmbər hər bir insanın, xüsusişdə diyalimlərin elmə dəha çox diqqət yetirməsini, bilişlərini daha da dərinləşdirməsini zoruri hesab edirdi. "Elm fəziləti, ibadətin fəzilətləndən etibəldən" kələmi yəne də elmə sərf olunan vaxt ibadətə həsr edildən vaxtdan üstün tutmaq deməkdir. "Ömrünü elmə sərf edən adam heç vaxt ölmür". Dünya alının təfəkkür əlyəvindən, süzgəcindən keçir. Bunun şəyəndə qanunlar, teoremlər, dütənlər formalaslaşır və nəsillərdən-nəsillərə verilir, Elmə məşgül olanlar, ömrünləri elmə həsr edənlər cismən ölsələr də mənənə ölmürərlər, əbadiyatə qovuşurlar. Min illər keçir, lakin onların adları yaşayır. Platon, Aristotel, hippokrat, Ibn Sina, Ibn Raşid el-Xorəzmi, Nizami və mülənlərə başqa elm nəhəngləri buna parlaq misaldır.

"Elmli beşikdən qəbra qədər öyrənin" deyən Məhəmməd Peyğəmbərin kələmi belə bir həqiqəti bu gündə təsdiq edir ki, elmə yiyələnmək, onu əldə saxlamaq üçün daim oxumaq, öyrənmək və öyrətmək lazımdır. Elmi öyrənməklə yanaşı öyrətməli, bununla dəlmi inkişaf etdirib xalqına fayda verməlidir. "Elmindən fayda görən alının bütün ideyaları insanlıqda hər şeydən üstündür". Elmə məşgül olan adamlar qəlibi kövrək olur. Önlər xalqından, dövlət başçısından həmişə umur, qayğı gözlöyür. Alımları eşitmək, onlardan məsləhət almaq hər kəsin, hər bir müsəlmanın borcudur. "Alımları eşidin, çünki onlar dünyadan ərazi, axırıstan nürudurlar" [5, s. 78].

Peyğəmbər görə, bilişli adının nuru aləmə işqi saçıran ullađa bənzəyir. Elm tükənməz xəzinə, soruşturma öyrənmək isə onun açıdır. Buna görə də alımları qorumaq, onlara qayğı göstərmək hər bir şəxsin, hər bir dövlətin, dövlət başçısının borcudur.

Elmə məşgül olan insanlar hər şəyə qənaat etsələr də, elm öyrənməyə, mütaliyəyə çox həris olurlar. Elm təşəni elmdən heç vaxt doymaz. Öyrənilən elmdən üstünə ola biləcək heç bir sədəqə yoxdur. Ən xeyrli sədəqə bir müsəlmanın elm öyrənməsi və onu öz müsəlman qardaşına öyrətməsidir. Elm öyrənmiş alım bilişini elmsiz müsəlman qardaşına öyrədirə, o şəxsin aql dünyasını zənginləşdirir, həyata gözüəç qəxməsinə zəmin yaradır. Alım əldə etdiyini başqalarına öyrədirə, onun ömrü onu dincəylanların ömrüne calanır. Elmin tabliğ edilməsini peyğəmbər belə səciyyələndirir: insanlar elə bir sədəqə vera bilməzlər ki, öyrənilən, yayılan elmdən üstünə olsun.

Elm öyrənən heç da asanlıqla olmur. Buna necə-necə on illiklər lazımlı olur. Ona görə də, Məhəmməd peyğəmbər deyirdi: "Elm öyrənen zaman birisini ölüm haqlayarsa, o şəhid sayılır" [2].

Peyğəmbər bilişlərə hələ kiçik yaşlılarından ailədə yiylənlənməyi zoruri sayır. Uşaqlıq və gənclik illərində əldə edilmiş bilişlər həmin şəxsin əbdi məhl, onun sonrakı bilişlərinin bünövrəsi, məhək daşı olur. "Uşaqlıqda öyrənilən elm daş üzərində yaziya, ahihıqda öyrənilən isə su üstündə yaziya bənzəyir". Peyğəmbər deyirdi ki, elmin beləsi - unutmaqdır, elmi tələf etmək isə onu ləyaqətsizə təpsirəcəkdir. Elmi ləyaqət sahiblərinə, millət, Vətən qədri bilənlərə

təpsirəcəkdir. Peyğəmbər deyirdi ki, elm cöldə dostumuz, tənəhliqdə munisimiz, köməksizlikdə yoldaşımız, xəsbəxtliyi tərəf yol göstərəniz, dostlar arasında ziinimiz, düşmənlər arasında silahımızdır.

Hər bir insan elm öyrənməyə, bilişlər yiyələnməyə can atmalıdır. Elm öyrənen islamın dayağdır. Bununla, elm öyrənen şəxs İslami təbliğ edir, onuñ yayılmasına çalışır. "Mənim dinim yağmurları buludlara bənzəyir. Bu yağış damalarından biri pak və münbit torpağa düşür, yine cürcütər yetirir". Məhz bunun nəticəsidir ki, bu gün dünyanın 1 milyard 300 milyon insanı islam dininə xidmət edir.

Peyğəmbərin kəlamlarında və digər görkəmlili şəxsiyyətlərin fikirlərində irəli sürülen mənəvi təbiyə məşələlərinin belə təmumulşdırılmak olar:

1. Yer üzünən bütün canlılarına, canlı varlıqların şərəfi və tacı olan insanlara qayğı və məhabbat göstərmək;

2. Tərpağa, doğma yurda, əmək adamlarına, xalqa dərin məhabbat və ehtiram göstərməyi heç bir vaxt unutmamak;

3. Haqqı, ədaləti qorumağı, xeyirxahlıq etməyi həmişə yadda saxlamaq;

4. Ümüməşəri norma və əxlaq qaydalarını qoruyub təkmilləşdirmək, böyükər, ata-analara hörmət etmək, nəzakəti olmaq, əmanətə qayğılı münasibət və xayanət etməmək, pis əməllərdən uzaq olmaq, insani hissəni təcəssüm etmək;

5. Qadınlara hörmət və ehtiramla yanaşmaq, təmiz, səliqəli, pak olmaq və s.

Dünyanın görkəmlili şəxsiyyətlərinin kəlamları sırasında insana, canlılara qayğı müthüm yer tutur. Biziñ ekologiya deyib haray çəkdiyimiz məşələlərə dərəcədən peyğəmbər öz fikirlərini ibrətəmiz misallarla adamlara çatdırır. Heyvanlara qazəblənməyi nadanlıq sayan peyğəmbər tələb edirdi ki, yer üzündə hərəkət edən na varsa hamisina məhrəbanlıq göstərmək lazımdır. Mövcud olduğu on min illiklər ərzində bir hörümçək yarada bilməyən insanlar təbiətə, onun canlılarına məhrəməti olmalı, bir-birinə kömək etmeli, qayğı göstərməli və əl uzatmalıdır.

Dünyanın elm adamları dəfələrlə qeyd etmişlər ki, yer üzündə bir ağac ekməyən, torpaq becərməyən müsəlman ola bilməz. Axi insanlar, quşlar və heyvanlar həmin ağacdən, becərili torpaqdan baharlarınlırlar. Dəməli, peyğəmbərin fikrincə, əli bel tutan hər bir ağac ekmalidir. Əgər hər bir əsər belə bir xeyirxah iş görse, onda planetimiz connatənən çevrilər. Bax budur, insan şüurunu daim gələcəyə səsləyən ağlı nuru.

Ulù Peyğəmbərimiz quşların yuvasını uğurmağı, yaşıllığı korlamağı, ağacları sindirməyi daim qadağan edirdi. Peyğəmbər haqlı olaraq deyirdi ki, usaqların yaxşı adamlar kimi böyümlərə bizim verdiyimiz düzgün təbiyədən asılıdır. Heç kim dünyaya vəhşi və məlek kimi gəlmir. Onun insan olması, neçə yaşaması təbiyədən asılıdır. Buna görə də peyğəmbər hələ kiçik yaşlarında usaqları düzgün təbiyə etməyi, onlarda həya hissini təbiyədən asılıdır. Buna görə də peyğəmbər hələ kiçik yaşlarında usaqları düzgün təbiyə etməyi, onlarda həya hissini təbiyədən asılıdır. Həya və iman bir beşikdə iki körpə kimidir. Həya bəzəkdir, həya edib pis işdən çəkinmek məhrəmətdir, karamətdir.

Peyğəmbərin fikrincə, kim başqasının torpağının bir hissəsini zorla alırsa, Tanrıya. Tanrının özüne qarşı çıxmış sayılır. Tanrıya qarşı çıxanın cezası ağır olur. Min lənət əolsun torpağımı zorla almaq istəyən erməni millətələrinə. Xalqımızın külli vətənpərvərlik hərəkəti, tarixin əzəməti, unulduğum və misilsiz qəhrəmanlıq sehifələri məhəz belə bir mühütdə baş verdi və xalqımız peyğəmbərin kəlamlarına, vəsiyyətlərinə əməl edərək öz ərazisi bütövliyümüzü qorudu. Bu yolda lazımlı gələndə qan da töküd. 44 günlük Vətən müharibəsi onu göstərdi ki, xalqımızın vətənpərvərlik ruhu çox güclüdür.

Peyğəmbər görə, insan torpağı əkməli, əkinçiliklə məşgül olmalıdır. Əkinçilik sevinə və fərəh doğuran peşədir. Hər bir insan müzəyyən bir peşəyi yiyələnməlidir. Məsələn, kişilər dərziliyi öyrənməli, qoyun saxlamalı, dəvə, at sahibi olmalıdır. Əvvələn, dərziliyik çox gözəl sənətdir, ikincisi, qoyun saxlamaq bərəkətdir, dəvə sahibi olmaq sərəfdür, ucalıdır. Atın xeyri isə qiyamətdək onun yarlanmasına bağlıdır [3, s. 36].

Peyğəmbər adamları acıqlılıq, tamahkarlıq, həsədə qarşı mübarizəyə çağırır və deyirdi ki, tamahkarlıq yoxsulluğa yoldur. Başqasına həsəd aparmaq qəbahətdir. Nəfis və tamah on böyük düşməndir. Atəş yeri-göyü yandırıldı ki, həsəd də yaxşılıqları yandırıb kül edir. Kin və həsədə qatılan tonqul külü döndərən atəş həzərdir. Bütün yaxşılıqları puc edir. Həsəd yaxşı əməlləri güvə kimi yeyib xarab edir. Fikrimizə, peyğəmbərin bu kəlamları adamlarda acıqlılıyın, paxılığın, laqeydiyin ardlığı bir dövrə bütün təhsil müssəsələri divarlarına qızıl xəttə hakk etmək lazımdır [3, s. 36].

Dünyada savaş, döyük döydür. Lakin on böyük döyük insanın özü ilə döydürsdür.

Dünyada on böyük qələbə insanın öz nəfisi, arzusu və həvəsi üzərindəki qələbədir.

Tərəzidə çəkilsə, gözəl xəsiyyətdən ağır kələn heç bir şey yoxdur. Gözəl xəsiyyət dinin yarısıdır. Atəş qarı neçə əridirsə, gözəl xəsiyyət də gürünətərəfdir.

Dilinə, sözünə sahib duran, evi görünən, etdiyi günahların peşimanlığını çəkən adamlar xəsbəxtlərlər. Adamlarda üç gözəl keyfiyyəti - həya, etibar, düzlük göründüyümüz, onlardan bərk yapışın, onlardan öyrənən. On yüksək fəzilət məhrəbanlıqdır. Pislərə məhrəbanlıq onların pişliyinə mane olmayıdır. Məhrəbanlıq iman nişanasıdır. Məhrəban olmayan adam imansızdır.

Təsadifi deyil ki, Nizarnıdən üzü bəri yaşamus mülliəflər həm şifahi, həm də yazılı ədəbiyyat nümunələrində böyükərənlərənən nəcib, cəsərətli, vətənpərvər, təbiətsevər, gözütök, dürüst, böyükər hərəkət bəsləyən, yalqaq və riyakarlıdan, xəbislik və paxılığın uzaq olan və digər müsbət keyfiyyətləri ilə başqlarına nümunə olmaq istəyirdilər. Ona görə də ham klassik, həm də müasir yazıçı və şairler təbiyə mövzusunda əsərlər yazmağa səy göstərmişlər [4, s. 202-212].

⁵ Bakı Dövlət Universiteti, "Pedagogika" kafedrasının magistrantı

Ədəbiyyat

1. Götüşov Z.D. Fəzilət və qəbəhat, Bakı, 1967, 403 s.
2. Qurani-Karim, Bakı, 2005, 540 s.
3. Quliyev S.M. Gənclikin tərbiyəsində aqillərin nəsiləti və vəsiyyətləri, Bakı, 2001, 266 s.
4. Məmmədov M., Babayev Y., Cəvadov T. Pedagoji mühit və uşaq ədəbiyyatı, Bakı: Maarif, 1992, 285 s.
5. Paşayev Ə.X., Rüstəmov F.A. Pedaqogika, Bakı: Çəlioğlu, 2002, 510 s.

Açar sözlər: uşaq, yeniyetmə, əxlaq, təlim, tərbiyə, islam

Key words: children, youth, moral, training, education, muslim

Ключевые слова: дети, молодежь, нравственность, воспитание, образование, мусульманин

Xülasə

Məqalədə müsəlman dünyasının peyğəmbəri Hz.Məhəmməd (s.s.) və onun təlim-tərbiyə sahəsindəki fikirləri təqdim olunur. Bir çox hədislərdə dini-mənəvi dəyərlərin cəmiyyət üçün önəmlı olması açıqlanır. Daha sonra Azərbaycan yazıçı və şairlərin əsərlərində də təlim-tərbiyə mövzusu hər zaman aktual olması göstərilir.

Summary

In the article the prophet of Muslim world Muhammad and his thoughts on upbringing and nurture issues have been presented. The importance of religious-moral values for the society in many hadiths has been explained. Besides, the topicality of upbringing and nurture issues in the works of Azerbaijani writers and poets has been noted.

Резюме

В статье представлен пророк мусульманского мира Мухаммад и его мысли по вопросам воспитания и воспитания. Важность религиозно-нравственных ценностей для общества объясняется во многих хадисах. Кроме того, была отмечена актуальность вопросов воспитания и воспитания в произведениях азербайджанских писателей и поэтов.

RƏYÇİ: dos.E.Vəliyev